

Vanesa Matajc
Univerza v Ljubljani

Uvodnik

Svetovna književnost v nacionalnih kontekstih: izobraževanje in kultura

Pojem svetovna književnost je »iznašel« literarni avtor, ki tudi sam velja za enega osrednjih klasikov evropske in svetovne književnosti, to je J. W. Goethe. Ko je svojemu tajniku Eckermannu komentiral roman, ki ga je tedaj prebiral – in to je bilo prevedeno kitajsko besedilo – je presodil, da nacionalna književnost ne velja več dosti in da je nastopil čas svetovne književnosti. V tem kontekstu je Goethe sam (in tako rekoč načrtno) udejanjal svetovno književnost z literarnoustvarjalno recepcijo pesniških oblik in motivov v pesniški zbirki s pomenljivim naslovom *Zahodno-vzhodni divan*. Pesniški »komentar« te literarnoustvarjalne recepcije lahko beremo v Goethejevi lirski pesmi »Ginko biloba«. Goethejev koncept svetovne književnosti je v svoji dvestoletni zgodovini prejel tudi kritične očitke o evrocentričnosti, zlasti v kontekstu postkolonialnih študij (primerjaj Virk, 2007), vendar pa bi težko zanikali njegov pomen za razvoj evropske književnosti. Z vidika slovenske književnosti zadošča že, če se ozremo na Prešernovo ljubezensko liriko v pesniški obliki gazele, da ne omenjam vstopa japonske pesniške oblike haiku v moderno slovensko liriko 20. stoletja.

V moderni mednarodni literarni vedi je nastalo več različnih konceptualizacij svetovne književnosti. Eno izmed najvplivnejših sodobnih »definicij« je predlagal David Damrosch (2003): povzeto rečeno, literarno delo vstopi v svetovno književnost pod dvema pogojema. Prvi pogoj je, da je brano kot književnost. Drugi pogoj je, da je to literarno delo v obtoku zunaj prostora svoje jezikovne in kulturne točke izvora.

Ekstenzivnost svetovne književnosti, ki jo dopušča ta »definicija«, lahko razloži različne selekcije literarnih besedil, ki v različnih kulturnoprostorskih in literarnih kontekstih predstavljajo svetovno književnost, glede na zgodovinske in literarnozgodovinske specifične posameznega kulturnega prostora. Tako lahko razložimo tudi podobe svetovne književnosti v šolskih učbenikih za književnost v posameznih državnih izobraževalnih sistemih. Njene slovenske podobe so do neke mere povezane s srednjeevropskim kulturno-zgodovinskim kontekstom, ki je tudi kontekst Goethejeve »iznajdbe« pojma svetovna književnost. Namreč: v razmerju s pojmom nacionalna književnost.

To pomensko razmerje se utemeljuje v romantičnem razvoju poznorazsvetljen-ske, zlasti Herderjeve misli o jezikovno-kulturnih specifikah posameznih evropskih ljudstev v njegovi razpravi *Ideje k filozofiji zgodovine človeštva* (*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, 1784–1791). Herderjevo mišljenje o jezikovno-kulturnih specifikah posameznih evropskih »ljudstev« utemeljuje individualno (nacionalno) identiteto teh skupnosti, s tem pa tudi enakovreden položaj posamezne skupnosti med drugimi narodnimi skupnostmi. Na teh podlagah se je v obdobju romantike razvijala ideologija nacionalizma. V nemškem kulturnem prostoru se je oblikoval model »kulturnega naroda«, ki je čeznarodno vplival na samozamišljanje srednjeevropskih skupnosti ter močno zaznamoval tudi slovensko politično in kulturno zgodovino 19. in 20. stoletja, v smislu komaj razločljivega prepleta politične ter kulturne zgodovine oziroma kot tista različica nacionalizma, ki jo J. Leerssen opredeljuje kot »kulturni nacionalizem«. Na splošno lahko povzamemo proces tega prepleta politične in kulturne zgodovine z dejavniki, ki delujejo v herderjanski »matrici: narod – ljudstvo – jezik – kultura – zgodovina – ozemlje – država« (Juvan, 2012, 327). Primerjava te (abstraktne) matrice s Prešernovim *Sonetnim vencem* ali romantično pesnitvijo *Krst pri Savici* razkriva jasne sledi procesa slovenske akomodacije modela »kulturnega naroda« v okoliščinah srednjeevropskih skupnosti, ki so se v tem zgodovinskem kontekstu 19. stoletja začele prepoznavati kot narodi.

V tem kontekstu sta se ustvarjala tudi zamišljanje in konceptualiziranje svetovne književnosti v razmerju s tisto, napisano v večinsko govorjenem jeziku te ali one nacionalne države in ki se (z vidika pomena procesov oblikovanja narodov v evropski zgodovini – in književnostih) večinoma predstavlja kot nacionalni jezik. Konceptualizacije svetovne književnosti posledično in navadno izhajajo iz razmerja z nacionalno književnostjo. To razmerje lahko zaznamo tudi v šolskih predmetih, ki so zasnovani kot (x-nacionalni) jezik in književnost v državnih izobraževalnih sistemih, kot je predmet slovenski jezik in književnost v slovenskem izobraževalnem sistemu. Lahko bi rekli (z nasmehom), da so slovenski kurikuli tega predmeta nastajali iz položaja »pod Prešernovo glavo«.¹ Kurikulum tega predmeta se navadno osredinja na zgodovinski razvoj in sodobno umetniško ustvarjalnost nacionalne književnosti v tej ali oni državi.

V tem kontekstu srednjeevropske »podedovane tradicije« se zdi potrebno premišljati tudi sodobne načrte v zvezi s prenovo kurikulov za šolski predmet slovenski jezik in književnost; (vselej) obstaja namreč tudi možnost, da se poučevanje književnosti v okviru tega predmeta reducira na poučevanje zgolj tiste književnosti, ki je nastala v slovenskem jeziku in ji je s tem pripisan status nacionalne (slovenske) književnosti. Realizacija te možnosti bi lahko vodila v situacijo, kakršno v sklopu te tematske številke revije *Ars & Humanitas* opisujeta članka o poučevanju književnosti na Japonskem ali v Franciji.

1 Ta formulacija si izposoja besedišče iz naslova monografije Toma Virka *Pod Prešernovo glavo* (2023).

Članek **Ayako Oku** obravnava povojno zgodovino japonskega šolskega sistema in njegove spremembe, ki so vodile v očiten upad deleža svetovne književnosti v srednješolskih učbenikih za književnost, potrjenih s strani ministrstva. Vpogled v japonski šolski sistem in njegove učbenike za jezik in književnost je koristen za primerjavo s slovenskim izobraževanjem o književnosti, ne glede na geografsko oddaljenost obeh držav, saj je tudi moderno japonsko zgodovino zaznamovala ideja naroda. Članek Ayako Oku sicer ugotavlja, da sodobni učbeniki za književnost odražajo željo po predstavljanju sodobne japonske kulturne diverzitete: učbeniki vključujejo japonska literarna besedila avtorjev z mednarodnim ozadjem, vključno z avtorji iz kulturno manjšinskih skupnosti. Članek se sklene z ugotovitvijo, da je na Japonskem pridobivanje znanja o svetovni književnosti v šolah bolj ali manj prepuščeno univerzitetnim študijskim programom.

Čeprav močno reducirani delež svetovne književnosti v japonskih učbenikih za književnost (po moji presoji) ni dober zgled za aktualno slovensko prenovno kurikulumov za slovenski jezik in književnost, pa je vidik predstavljanja slovenske kulturne diverzitete v književnosti vreden upoštevanja, ko pomislimo na literarno odličnost evropsko odmevnega (v nemščini napisanega) romana Maje Haderlap *Angel pozabe* (*Engel des Vergessens*) ali na aktualnost tematike Pahorjevega romana *Nekropola* ali slovenske lirike iz prostorov onkraj slovenskih državnih mej.

Članek **Anne-Cécile Lamy Joswiak** se osredinja na analizo učbenikov za književnost v francoskem izobraževalnem sistemu. Rezultati analize razkrivajo podobno situacijo, kot je opisana v članku Oku, torej močno prevlado književnosti, izvirno napisane v francoskem jeziku. Vendar prav iz tega dejstva izhaja specifična sodobnega francoskega izobraževanja o književnosti: sodobni učbeniki vključujejo literarna besedila frankofonske književnosti avtorjev in avtoric iz kulturnih prostorov nekdanjih francoskih kolonij ter s to medkulturnostjo in (kompleksnimi) medliterarnimi razmerji vsaj do neke mere zapolnjujejo delež svetovne književnosti v francoskih kurikulumih.

V primerjavi s situacijama, ki ju opisujeta članka obeh avtoric, trenutno veljavni slovenski srednješolski kurikulum (2008) vključuje velik delež tujih literarnih besedil, ki so torej umeščena v svetovno književnost. To je podobno estonskim kurikulumom za estonsko književnost v osnovnih in srednjih šolah (primerjaj Lukas, 2012, 170–173). V slovenskih učbenikih za književnost so tuja literarna besedila predstavljena v razmerju med literarnozgodovinskima razvojem svetovne in nacionalne književnosti. Prepletenost razvoja slovenske književnosti z evropskim literarnim razvojem je jasno prikazana v monografiji Janka Kosa *Primerjalna zgodovina slovenske literature* (dopolnjeni ponatis, 2001). Z drugimi besedami, poznavanje slovenske književnosti bi si le stežka zamislili brez poznavanja evropske in svetovne književnosti. Podobne okoliščine razkrivajo študije o mnogih drugih, večinoma »malih« ali »obrobnihih« nacionalnih književnosti z vidika asimetričnih razmerij znotraj svetovnega literarnega

sistema (v slovenskih študijah to med drugimi obravnavajo: Juvan, 2012a; Juvan, 2012b; Habjan, 2012).

Vpliv enega osrednjih klasikov svetovne književnosti, Williama Shakespeara, na razvoj drame in gledališča v Srednji Evropi ter posebej na gledališko kulturo in dramatiko latvijskega dramatika Rudolfsa Blaumanisa pa v tej tematski številki revije *Ars & Humanitas* obravnava **Benedikts Kalnačs**. Njegov članek jasno dokazuje, da razvoja (latvijske) nacionalne literarne kulture, ki je v marsikaterem vidiku primerljiva z razvojem slovenske, ni mogoče misliti brez poznavanja svetovne književnosti.

Podobnost med literarnimi razvoji evropskih nacionalnih književnosti je še toliko očitnejša v geografsko bližnjih in jezikovno sorodnih srednjeevropskih okoljih. Vtis o teh podobnostih, ki so pomembne za podobo slovenske književnosti, si lahko ustvarimo iz članka, ki so ga napisale **Jana Šnytová, Lidija Rezončnik in Špela Sevšek Šramel**. Članek na kratko oriše literarni razvoj poljske, češke in slovaške književnosti, čemur sledi analiza sodobnih poljskih, čeških, slovaških in slovenskih učbenikov za književnost. Glede na podobnost teh nacionalnih literarnih zgodovin rezultati analize razkrivajo presenetljivo dejstvo, namreč da je v učbenike v sodobnih šolskih sistemih teh držav vključenih le malo literarnih besedil iz slovanskih književnosti, z izjemo deleža ruskih literarnih avtorjev. Za preseganje te situacije v slovenskem srednješolskem kurikulumu za književnost članek predlaga vključitev literarnih besedil S. Lema, K. Čapka in D. Tatarke. Predlog temelji na kriterijih čez-zgodovinske (in sodobne) aktualnosti tematik teh literarnih besedil in njihove nedvomne literarno-estetske vrednosti.

Upoštevanje obeh kriterijev je posredno razvidno tudi iz članka **Luke Repanška**, ki obravnava pomen staroindijske književnosti v razvoju svetovne književnosti. Članek kritično analizira slovenske srednješolske učbenike za književnost z vidika njihovega vključevanja staroindijske književnosti. V tem kontekstu izpostavlja načelno vključevanje starih neevropskih (»staroorientalskih«) književnosti v učbenike, ki jih je napisal Janko Kos (kot njihov avtor ali tudi kot soavtor). Članek po orisu notranje raznolikosti staroindijske književnosti izdela celovit pregled po slovenskih prevodih staroindijskih besedil in predlaga izbor tistih, ki bi jih bilo treba vključiti v slovenske srednješolske, pa tudi osnovnošolske kurikule.

Pomen poznavanja svetovne književnosti obravnava tudi članek **Lucije Karničar** s področja didaktike književnosti. Članek raziskuje vlogo svetovne književnosti v sodobni družbi, vključno z usmeritvami slovenske družbe pri doseganju trajnostnih ciljev. Po teoretskem orisu temeljnih pojmov sodobne ekološke zavesti predloži izbor literarnih besedil iz svetovne književnosti, ki v poučevanju književnosti spodbujajo ekocentrično mišljenje oziroma razumevanje okoljskih problematik in drugosti (posameznika kot drugega in tudi nečloveškega drugega). Članek predlaga tudi didaktični model, ki ga prepozna kot posebej učinkovitega v doseganju teh ciljev.

Tematski niz člankov o svetovni književnosti v šolah in kulturah v nacionalnih okoljih zaključujem z uredniško izpostavitvijo še ene težave s (potencialno) ekskluzivno vlogo nacionalne književnosti v (slovenskih) učbenikih, to je s problemom, ki sta ga poudarila ter s svojim uredniškim konceptom poskusila preseči M. Cornis-Pope in J. Neubauer (2004) v obsežni sodobni monografiji *History of the Literary Cultures of East-Central Europe* (Zgodovina literarnih kultur Vzhodne Srednje Evrope). To je koncept tako imenovanih literarnih kultur. Upošteva soobstoj različnih literarnih kultur, na primer romunske in nemške v Romuniji ali italijanske in slovenske v Italiji, na »istem« – nacionaliziranem – ozemlju. Razgled po vzhodnih srednjeevropskih kulturnih prostorih namreč razkriva, da s »podedovano tradicijo« koncepta književnosti kot nacionalne književnosti le težka razumemo zgodovinsko dinamiko in posledično notranjo raznolikost književnosti v teh prostorih, kamor se umešča tudi slovenski. S tem lahko sklenemo, da tudi slovenske književnosti ni mogoče obravnavati izolirano od čeznacionalnih ter medkulturnih zgodovinskih in sodobnih literarnih procesov.² Ta sklep naj vliva upanje, da bodo to upoštevali tudi prihodnji slovenski kurikuli za slovenski jezik in književnost v primarnem ter sekundarnem izobraževalnem sistemu.

Bibliografija

- Cornis-Pope, M., Neubauer, J. (ur.), *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, Amsterdam, New York 2004, 2006, 2007, 2010.
- Damrosch, D., *What is World Literature?*, Princeton, Oxford 2003.
- Habjan, J., Svetovna literatura in literarni trg, v: Juvan, M. (ur.), *Svetovne književnosti in obrobja*, 2012, 59–70.
- Juvan, M., *Prešernovska struktura in svetovni literarni sistem*, Ljubljana 2012a.
- Juvan, M., Svetovne književnosti, med njimi slovenska, v: Juvan, M. (ur.), *Svetovne književnosti in obrobja*, 2012b, 7–23.
- Kos, J., *Primerjalna zgodovina slovenske literature*, Ljubljana 2001.
- Leerssen, J., *National Thought in Europe: A Cultural History*, Amsterdam 2006.
- Lukas, L., Vloga nemške literature v estonskem kanonu svetovne literature, v: Juvan, M. (ur.), *Svetovne književnosti in obrobja*, 2012, 163–174.
- Virk, T., *Primerjalna književnost na prelomu tisočletja. Kritični pregled*, Ljubljana 2007.
- Virk, T., *Pod Prešernovo glavo*. Slovenska literatura in družbene spremembe: nacionalna država, demokratizacija in tranzicijska navzkrižja, Ljubljana 2021.

2 Slovensko književnost z različnih vidikov vključenosti v te procese obravnavajo tudi številne raziskave sodobne slovenske primerjalne literarne vede na Oddelku za primerjalno književnost Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU ter v nekaterih projektih na drugih slovenskih univerzah in inštitutih, ki vključujejo komparativistično zasnovane obravnave književnosti.